

Vaz' İlminin Bilim Tasnifindeki Yerinin Tespiti

An Evaluation of the Relations Between Religiosity, Healthy Life Style Behaviours and Quality of Life

Arş. Gör. Dr., Zahit KAPLANGÖZ

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
zahitkaplangoz@aksaray.edu.tr
 0000-0003-3789-0951

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

21 Ekim / October 2022

03 Mart / March 2023

15 Mart / March 2023

Atıf Bilgisi / Cite as:

Kaplangöz, Zahit. "Vaz' İlminin Bilim Tasnifindeki Yerinin Tespiti", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Mart 2023), 180-202.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1192954>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Vaz' İlminin Bilim Tasnifindeki Yerinin Tespiti

Öz ► Klasik dönem İslam düşünce geleneğinin tabî seyri içerisinde gelişen dil bilim çalışmalarından biri de vaz' ilmidir. Kısaca lafız-anlam ilişkisini açıklamaya çalışan vaz' ilmi belirli lafız türlerinin anlamlarına nasıl yüklendiğini incelemektedir. Modern dönem dil çalışmaları ise dilbilim çalışmaları olarak nitelendirilir. Aslında çatı bilim olarak da ifade edebileceğimiz dilbilimin altında farklı kategoride dil çalışmaları yürütülmektedir. Bu bağlamda bazı araştırmacıların klasik dönem İslam düşüncesi ürünü olan vaz' ilmi ile modern dönem dil çalışmaları arasında ilişki kurma çabasında olduğu görülmektedir. Bu çalışmada söz konusu iddialar tahlil edilecek böylece vaz' ilminin modern bilim tasnifindeki karşılığı tespit edilecektir. Bu amaçla öncelikle klasik dönemden başlanılarak vaz' ilmi üzerine yazılmış on tane eserin içerikleri ortaya konulacak böylece vaz' ilminin aslı ve tâli konularının tespiti gerçekleştirilecektir. Sonrasında vaz' ilminin incelediği lafız türlerinin anlamlarına nasıl vaz' olduğu örneklerle gösterilecektir. İkinci kısımda ise iddiaya konu olan dilbilim, sözcükbilim, sözlükbilim ve göstergebilim hakkında kısaca bilgi verilip bunlarla vaz' ilmi arasında benzerlik ve farklılıklara işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Vaz' İlmi, Bilim Tasnifi, Dilbilim, Göstergebilim

Determining the Place of Wağ in the Science Classification

Abstract ► One of the results of language studies, which has an important place in the classical period of Islamic thought, is the emergence of the science of wağ'. In short, the science of wağ, which tries to explain the relationship between utterance and meaning, tried to explain how certain types of utterances are attributed to their meanings. Modern period language studies, on the other hand, are called linguistic studies. In fact, different categories of language studies are carried out under linguistics, which we can also describe as a roof science. In this context, it is seen that some researchers are trying to establish a relationship between the science of wağ, a product of classical period Islamic thought, and modern period language studies. In this study, the claims in question will be analyzed so that the equivalent of wağ science in the modern science division will be determined. For this purpose, first of all, the contents of ten works written on the science of wağ will be revealed, so that the main and secondary subjects of the science of wağ will be determined. Afterwards, it will be shown with examples of how the meanings of the types of words examined by the science of wağ are given. In the second part, brief information will be given about linguistics, lexicology, lexicography, and semiotics, which are the subject of the claim, and the similarities and differences between them and the science of wağ' will be pointed out.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Wağ Science, Classification of Science, Linguistics, Semiotics

Giriş

İlimler tasnifi, çoğu kere amaç, yöntem ve konu açısından ilimler arası farklılıkları, benzerlikleri ve aralarındaki ilişkiyi göstermek ve bu şekilde ilmi verimliliği sağlamak

amacıyla yapılmıştır.¹ Bilimleri sınıflandırmanın önemli bazı nedenleri bulunmaktadır. Örneğin, bu yolla bilimler arası birliğin anlaşılması sağlanacaktır. Ancak söz konusu durum bilgi alanlarının farklılığını ortaya çıkarmaya bağlıdır. Farklılığın net olarak ortaya konulmadığı ve bu sebepten ötürü sınıflandırılmayan unsurların doğru bir şekilde bütünleşmeleri mümkün değildir. Sınıflandırmalarda, bilimlerin inceleme konuları, nitelikleri, yöntemleri göz önüne alınmaya çalışılması gerekmektedir.²

Bu itibarla klasik dönemlerde bir ilmin belirli konu ve amaç dairesinde yapılan çalışmalarının modern dönemde bir ilim dalı altında yapılan çalışmalar ile irtibatlandırılması büyük bir önem arz edecektir. Böylece benzer problemlerin açıklanmasında farklı bakış açıları gündeme geleceği gibi zaten açıklığa kavuşturulmuş sorunların tekrarına düşülmeyecek, ilmi bir bütünlüğe ulaşılabilecektir. Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) er-Risâletü'l-vaz'îyye adlı eserinin ilk nüvesini teşkil ettiği vaz' ilmi için de benzer bir durumdan söz etmek gerekmektedir. Mezkûr eserin ardından vaz' ilmi ile ilgili pek çok risale yazılmış, benzer bir ilgi günümüz çalışmalarında da kendisini göstermiştir.

Son dönemlerde vaz' ilmi hakkında yazılan eserlerde bu ilmin modern ilim tasnifinde hangi kategoriye dâhil olduğu hakkında birbirinden farklı görüşlerin belirtildiği görülmektedir. Cengiz, genel olarak modern dönem dil çalışmalarının çatısını oluşturan dilbilim ile vaz' arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır.³ Diğer yandan dilbilimin alt bilim dalları ile de irtibatlandırıldığı görülmektedir. Bu açıdan Özdemir, söz konusu ilmi sözcükbilim ile ilişkilendirirken,⁴ Yıldırım sözlükbilim ile ilişkilendirmektedir.⁵ Ayrıca Bozkurt gösterge bilim ile irtibatlandırmaktadır.⁶ Buradaki iddiaları ele almadan önce vaz' ilminin temel ögesi olan vaz' kavramının, özellikle Îcî öncesi dönemde nasıl ele alındığı ve Îcî sonrası döneme etkileri hakkında genel bilgiler verilecektir.

¹ Mehmet Bayrakdar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 21; Hidayet Peker, "İbn Hazm'ın İlimler Tasnifi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 320.

² Tahir Erdoğan Şahin, "Bilimlerin Sınıflandırılması", *Eğitim Dergisi* (Erişim 15 Temmuz 2022).

³ Mehdi Cengiz, "Molla Lütfi Özelinde Dilbilim- Vaz' ilişkisi", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* (2021).

⁴ İbrahim Özdemir, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık: Vaz' İlminin Temel Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 126.

⁵ Abdullah Yıldırım, *Vaz İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir/Alî Kuşçu (İnceleme - Değerlendirme)* (İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 57.

⁶ Çetin Bozkurt, *Vaz' İlmi ve Ferdinan De Saussure'de Göstergeler* (İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

1. İcî Öncesi Vaz' Kavramı

Sözlükte, “bir şeyi bir yere koymak” anlamında olan⁷ vaz'ın kabul edilen ıstilahî anlamı, bir lafzın kendi başına (herhangi bir karine yardımı olmaksızın) bir manaya tahsis edilmesidir.⁸ Bu kavramı bir konu altında inceleyen bilim dalları ve ele aldıkları konuları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a- Fıkıh usulü ilminde lafızların tanımı, taksimi ve müfred lafızların devri konusu:

aa. Lafızların tanımı ve taksimi: İcî öncesi bir kavram olarak vaz' ifadesi âm ve hâss lafızların tarifinde fıkıh usulü metinlerinde görülmektedir. Örneğin Ebü'l-'Usr Pezdevî (ö. 482/1089) hâss lafızların tarifini *الخاص كل لفظ وضع لمعنى واحد على الانفرد* (has, tek başına bir anlamı göstermek üzere vaz' olan bütün lafızlardır) şeklinde ifade etmekte⁹ ve açıkça görüleceği üzere tarifte vaz' lafzını kullanmaktadır.¹⁰

Ayrıca İcî sonrası vaz' ilminde ele alınacak olan lafızların taksimi konusunun ilk olarak yine fıkıh usulü metinlerinde incelendiği görülmektedir. Lafızların ilk anlamından sonra başka bir anlama vaz' olunması hakkında bazı görüşler ileri süren Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), şayet vaz' olunan ilk anlam ile ikinci anlam arasında bir münasebet varsa bu tür lafızlara menkul lafızlar demekte ve söz konusu lafızlara ikinci anlamı verene göre bir taksim yapmaktadır. Örneğin lafza ikinci anlam bir vahiy tarafından verilmişse bu lafız şer'î menkul, eğer toplumun geneli tarafından verilmişse örfî menkul olarak nitelemektedir. Ayrıca ikinci anlamı toplumun geneli değil de toplumun içerisindeki belli bir zümre tarafından verilmişse

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el- Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2001), “vz'a”, 3/48; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dârü'l-'ilm li'l-melâyîn, 1407/1987), “vz'a”, 3/1299, 1300; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), “vz'a”, 8/396.

⁸ Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1987), 357; İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen, *Nihâyetü's-sûl fi şerhi Minhâci'l-usûl* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, t.y.), 2/11; Zahit Kaplangöz, *Kemaleddin Mes'ud Şirvani'nin Şerhu'r-risaleti'l-vaziyyesi ve Mir Ebu'l-Beka b. Abdalbaki'nin Haşiyesi (Tahkik ve İnceleme), Değerlendirme* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 46.

⁹ Fıkıh usulünde lafızların âm ve hâss şeklinde yapılan taksim benzerini mantık ilminde de görmek mümkündür. bk. Adem Evmeş, “Ebherî'nin Hidâyetü'l-hikme ve İsâgûcî isimli Eserlerinin Mantık Konuları Bakımından Karşılaştırılması”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 739.

¹⁰ Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed el- Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl)* (Karaçi: Matbuatu Cavid, t.y.), 6.

bu tür lafızlara ıstilahî menkul demektir.¹¹ Lafların şer'î, örfî ve ıstilahî olarak farklı gruplar altında incelenmesi İcî sonra vaz' eserlerinin bir kısmında görülmektedir.

ab. Müfred Lafızların Devri: Vaz' kavramının tarifiyle alakalı bu konu vaz'ın var olabilmesi için öncesinde bir lafız ve bir anlamın olması ilkesi ile alakalı bir durumdur. Bu probleme Fahreddin er-Râzî, lafzın anlamına vaz' olunmasında bu lafzın yeni bir anlama işaret etmemesi gerektiğini şayet böyle olursa devr meydana geleceğini belirterek işaret etmiştir.¹² Yukarıda da ifade edildiği üzere vaz' yeni bir anlama işaret edemez. Çünkü zaten var olan bir lafza önceden var olan bir anlamın tahsis edilmesidir. Bu inceliğe dikkat çeken Fahreddin er-Râzî, mezkûr konunun daha sonrasında hem mantık¹³ ilminde hem de vaz' ilminde¹⁴ tartışılmasına vesile olmuştur.

b- Beyan ilminde mecaz lafızların vaz'ının olup olmaması konusu:

Vaz' kavramının ıstilahî anlamında her hangi bir lafzın bir anlama tahsis edilmesi olduğu ifade edilmişti. Ancak buradaki lafız ifadesinin bütün lafız gruplarını kapsayıp kapsamaması İcî öncesi ele alınan konulardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Sekkâkî (ö. 626/1229), özellikle vaz'ı tanımlarken lafzın kendi başına bir anlama tahsis edilmesini vurgulamış, 'kendi başına' ifadesi ile söz konusu lafzın bir karineye ihtiyaç duymadan anlamını göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre o anlamını bir karine yardımı ile gösteren mecaz lafızları tarihten çıkartmakta ve mecaz lafızların vaz' olmadığı görüşünü ortaya atmaktadır.¹⁵ Sekkâkî'nin işaret ettiği bu durum İcî sonrası vaz' ilmi literatüründe de dikkat çekilen bir husustur.¹⁶

¹¹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Câbir Feyyaz el-Alvânî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle), 228, 229; Mehdi Cengiz, *Dilde Kesinlik Sorunu Anlatabilmenin İmkânı* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 169-172.

¹² Râzî, *Mahsûl*, 198, 199.

¹³ Ebû Abdillâh Kutbüddîn Muhammed b. Muhammed et-Tahtani er- Kutbüddîn er-Râzî, *Levâmi'u'l-esrâr şerhu Metâli'u'l-envâr fi'l-mantık mea ta'likâti es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî 1*, thk. Usâme es-Sâidî (Kum: Menşûrâtu zevi'l-kurbâ, h.1395), 1/106, 107.

¹⁴ Ebû İshâk İsmâüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Arabşah İsferyâinî, *İsâm 'ale'l-Vaz'ıyye* (İstanbul: yy.), 22.

¹⁵ "Elinde kılıç olan bir aslan gördüm" cümlesinde aslan mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu lafzın mecaz anlamda kullanılması ise "elinde kılıç olan" ifadesine bağlıdır. Şayet bu ifade olmasa aslanın hakiki anlamda kullanıldığına hükmedilecektir. Buna göre bir lafzın mecaz anlamda kullanılması için hakiki anlamın ortaya çıkmasına engel olacak bir karinenin bulunması gerekmektedir.

¹⁶ Ebü'l-Kâsım b. Bekr el-Leysî es- Semerkandî, *Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye fi ilmi'l-Vaz'*. Muhammed Zennun Yunus Fethi (Amman: Darü'l-Feth, 2016/1437), 10.

c- Kelam ve felsefe ilimlerinde dilin kökeni/vâzı konusu:

Îcî öncesi en geniş şekilde tartışılan konuların başında hiç şüphesiz dilin kaynağı konusu gelmektedir. Aslında bu konunun sadece İslam döneminde değil, İslam öncesi Hint, Yunan gibi farklı pek çok medeniyette de incelendiği görülmektedir.¹⁷ Dilin kökeni konusu bilim dallarının konuya yaklaşımı çerçevesinde içerikleri aynı olsa da farklı isimlerle ele alınmıştır. Örneğin kelam ilminde bu konu daha çok “ta’lîm-i esmâ” konusu etrafında incelenirken,¹⁸ vaz’ ilminde “vâzı” konusu dahilinde ele alınmıştır.¹⁹ Bu konu hakkında ortaya atılan iddialar şu şekildedir:

- 1- Genel olarak dilin asıl kaynağının ilahi bildirim yani tevkîfî olarak,
- 2- İnsanların üzerinde uzlaşması yani ıstılâhî olarak,
- 3- Her iki şekilde de olabileceği yani tevakkufî olarak gerçekleştiğidir.

İlk iddia Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî'ye (ö. 324/935-36) ikinci görüş Ebû Hâşim el-Cübbâtî'ye (ö. 321/933) nispet edilirken²⁰ üçüncü görüşün sahibi Bâkılânî'dir²¹ (ö. 403/1013). Bu görüşlerin yanında lafız ve anlam arasında doğal bir ilişkinin var olup bir vâzıya ihtiyacın olmadığını iddia eden Abbâd b. Süleyman es-Saymerî'nin²² (ö. 250/864) görüşünü ve Fârâbî'nin (ö. 339/950) insanın potansiyeli gereği dil oluşturma yeteneğine sahip olması yani meleke teorisini de var olan diğer iddialar arasında kabul etmek gerekir.²³ Özellikle Saymerî'nin

¹⁷ Ferruh Kahraman, “Hz. Âdem’e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2021), 358; Mustafa Sönmez, “Kelamcılara Göre “Dillerin Kaynağı” Problemi İle İlgili Tartışmalara İlişkin Bir Değerlendirme”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2010), 183–186.

¹⁸ Arvas Hamdullah, “Kelâm’da “Ta’lîm-i Esmâ”: Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 502.

¹⁹ Abdulhamîd Anter, *İlmu'l-Vaz'* (Kuveyt: Dârü'z-Zâhiriyye, 2017), 23.

²⁰ Râzî, *Mahsûl*, 181, 182.

²¹ Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, *et-Takrîb ve'l-irşâd: es-Sagîr* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 420.

²² Râzî, *Mahsûl*, 181.

²³ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzlûğ et-Türkî Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, thk. Muhsin Mehdî (Beyrut: Dâru'l-meşrik, 1986), 77.

görüşünün daha sonraları İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) kabul ettiği dilin doğayı taklit ederek ortaya çıktığı yani doğalcılık²⁴ yaklaşımına dönüştüğü söylenebilir.

Dilin kaynağı konusu ilk dönemlerde oldukça yoğun bir şekilde tartışılmış olmasına rağmen sonraki dönemlerde sadece ilk dönemlerde zikredilen görüşlerin verilmesi ve bunlardan bazılarının tercih edilmesiyle yetinildiği görülmektedir. Gazzâlî (ö. 505/1111) aklen burada zikredilen iddiaların hepsinin mümkün olduğunu ancak gerçekleşmesi açısından bu hususta yer alan bilgilerin burhan derecesinde akli bir delile veya mütevâtir bir habere dayanmadığını belirtmektedir. Bu sebepten ötürü mezkûr konu hakkında tartışma yapılmasının faydasız bir iş olacağı görüşünü ileri sürmektedir.²⁵ Süyûtî (ö. 911/1505) ise bu görüşe karşı çıkmış ve vâzın bilinmesinin bazı faydalarının olduğunu iddia etmiştir.²⁶ Vâzı konusu her ne kadar vâz literatürüne dahil bazı eserlerde üzerinde durulmuş olsa da yukarıda belirtildiği üzere sadece önceki görüşlerin verilmesi ile yetinilmiş ve yeni bir açılım yapılmamıştır.

d- Tefsir ilminde lafızların anlamlarının tahrif edilmesi konusu:

Tahrif hakkındaki genel tanım “bir sözün veya yazının asıl manasının değiştirilmek suretiyle bozulması” şeklinde yapılabilir.²⁷ Tahrifin vaz' konusu ile alakası tanımda da görüleceği üzere lafızların asıl anlamlarının yani vaz' oldukları anlamın farklı bir anlama tebdil edilmesi ile meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak söz konusu değişiklik yeni bir ıstılah ortaya koymak için değil, belirli bir amaç doğrultusunda var olan anlamı bozmaya çalışmak için yapılmıştır. Bu bağlamda içerisinde vaz' lafzından türeyen مواضع/mevziler ifadesinin bulunduğu Kur'ân'daki ayetlerin nasıl yorumlandığına bakılması gerekir. Söz konusu ifade Nisâ sûresi 46. ve Mâide sûresi 13. ayetlerinde ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾) “*Kelimeleri konuldukları yerlerden çıkarıp tahrîf ederler*”²⁸ şeklinde geçmekte iken Mâide sûresi 41. ayette (﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾) “*Konuldukları yerlerden sonra kelimeleri tahrîf*

²⁴ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: Âlimü'l-kütüb, t.y.), 1/46, 47.

²⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el- Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfi (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993), 181.

²⁶ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-İktirâh fî ilmi usûli'n-nahv*, nşr. Abdulkakim Atiyye (Şam: Dârü'l-Beyrûtî, 2006), 26.

²⁷ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-türâsi'l-Arabî, 1420), 11/359.

²⁸ Nisâ 4/46; Mâide 5/13

ederler”²⁹ şeklindedir. Müfessirlerin geneli عَنْ مَوَاضِعِهِ “mevzilerinden tahrîf edilmesi” ifadesi ile anlamın bozulması مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ “mevzileri konulduktan sonra” ifadesi ile lafzının değiştirilmesi olarak kabul etmişleridir.³⁰ Anlamın bozulması hakkında Mâtürîdî (ö. 333/944) batıl yorumlarla gerçekleşebileceğini belirtmiştir.³¹ Bu ifadelerden lafzın vaz’ olunduğu anlamın değişik amaçlarla yorumlanarak ilk anlamından çok farklı hatta onun tam tersine değişik anlamlar ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Diğer tahrif unsuru olan lafızda değişikliğin ise konumuz ile doğrudan bir alakası bulunmamaktadır.

Buraya kadar İcî öncesi çeşitli bilim dallarında vaz’ kavramının nasıl ele alındığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Söz konusu konulardan bazılarının ileride de görüleceği üzere İcî sonrası teşekkül eden vaz’ ilminde de incelendiği anlaşılmaktadır. Şimdi vaz’ ilmi hakkında genel bilgiler verilip modern bilimlerle arasında iddia edilen ilişkiler incelenecektir.

2. Vaz’ İlmi: Tanımı, Konusu ve İşlenişi

Vaz’ ile uğraşan ilk dönem alimlerinin, onu farklı bir ilim olarak tanımlamaktan ziyade onun fonksiyonu üzerinde durdukları görülmektedir. Nitekim Ali Kuşçu (ö. 879/1474), vaz’ı sözcükbilimin bir ilkesi olarak görüp, vaz’ı sözü edilen bilime ulaşmak için bir ön koşul olarak kabul etmektedir.³² Ayrıca İsfârî el-İsfârî (ö. 945/1538) Vaz’ ile ıstılah haline gelmiş bazı lafızların mefhumlarına dair bilgilere ulaşabileceğini ifade etmiş böylece terim haline gelmiş lafızlar ile vaz’ı birbiriyle irtibatlandırmıştır.³³ Molla Lütfi (ö. 900/1495), vaz’ın lafız ve anlam arasındaki olgusal durumuna işaret ederek bu durumu meydana getiren kuralların ve itibarların ortaya konulması gerektiğini ancak hala bu konuda bir kitabın telif edilmediğini işaret etmiştir.³⁴ Diğer müellifler gibi bu yaklaşımıyla Molla Lütfi’nin de vaz’ı ayrı bir bilim olmaktan ziyade bazı kuralları tam anlamıyla belli olmayan metafiziksel bir varlık şeklinde kabul ettiğini söylemek mümkün olacaktır.

²⁹ Mâide 5/41

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Ferruh Kahraman, “Tefsîrde Kitab-I Mukaddesin Tahrîfi Meselesi: I (Tahrîf Kelimesi Bağlamında)” (Erişim 3 Şubat 2023), 194, 195.

³¹ Ebû Mansur Mâtürîdî, *Te’vilâtü ehli’s-sünne* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2004), 1/285.

³² Alâeddin Ali b. Muhammed Ali Kuşçu, *Unkûdü’z-zevâhir fi’s-sarf*, thk. Ahmed Afîfî (Kahire: Dârü’l-kütübi’l-Mısriyye, 2001), 169; Yıldırım, *Vaz İlmi ve Unkûdü’z-Zevâhir*, 49.

³³ İsfârî, *İsfârî ‘ale’l-Vaz’iyye*, 7.

³⁴ Lütfullah b. Hasan et-Tokâdî Molla Lütfi, *el-Metâlibu’l-ilâhiyye fi mevzû’âtı’l-ulûmi’l-lugaviyye* (İstanbul: Kitabevi, 2012), 210.

Vaz'ı bir ilim olarak ifade eden ilk müelliflerden Taşköprizâde (ö. 986/1561), “*vaz' ilmi; vaz'ın tanımından, onun şahsi ve nevi kısımlarından ayrıca (lafızların) madde ve kalıp bakımından nasıl vaz' edildiğinden bahseder*” şeklindeki tanımıyla mezkûr ilim hakkında bilgi vermektedir.³⁵ Bu tanımın daha sonraki müelliflerce kabul edildiği³⁶ görülmekle birlikte bazı müelliflerin “*Arapça lafızların nasıl vaz' edildiklerinin bilgisini araştırır*”³⁷ şeklinde daha genel tanımlar yaptıkları da olmuştur.

Zikredilen tanımlar ve daha sonra iddia edilen bilim dallarıyla aralarındaki bağlantıyı incelemek için vaz' hakkında yazılan eserlerde ele alınan konuların ortaya konulması gerekmektedir. Bu alanda yazılan ilk eserin *er-Risâletü'l-vaz'ıyye* olduğunu belirtmiştik. Bu eserde ele alınan konular şunlardır: Şahsi vaz' başlığı altında isim, masdar, müştak, fiil, harf, zamir, mevsûl, ismi işaret konularıdır.³⁸ Ali Kuşçu'nun *Unkûdu'z-zevâhir* adlı eserinde vaz'ın sistematik bir şekilde ilk defa ele alındığı görülmektedir.³⁹ O, ilk risaleden farklı olarak şahsi vaz' ve ona dahil olan lafız türlerinin yanında nevi vaz' kısmını yani mürekkep ve mecaz lafızlar kısmını incelemekte,⁴⁰ vaz'ı daha sonra mevzu, mevzu leh açısından değerlendirmektedir. Bu kısımlarda müşterek, menkul ve zımnî vaz' hakkında bilgiler vermektedir.⁴¹ Ayrıca vâzî konusu da ele alınmıştır.⁴² Molla Lütüfî *Metâlib* adlı eserinde şahsi ve nevi vaz'ları ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu konular altında yukarıda bahsedilen lafız türleri ve sarf ilmine dahil olan kelime çeşitlerinin vaz'ları (*فَعَل* /fe-a-le kalıbının vaz'ı gibi) hakkında bilgi vermektedir.⁴³

³⁵ Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi Taşköprizade Ahmed Efendi, *Miftâhü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fi mevzû'âti'l-ulûm* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985), 1/125.

³⁶ Yûsuf ed- Dicvî, *Hulâsatü ilmi'l-Vaz'* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1920), 3; Eğinli İbrahim Hakkı Efendi, *Metnun fi'l-Vaz' li'l-Eğinli*, "Meşihat Müsteşarı Eğinli İbrahim Hakkı Efendi'nin Vaz' İlmine Dair Risalesinin Tahkik ve Tahlili", nşr. Musa Alak, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 47.

³⁷ Ebu Bekir es- Sûrî, “el-Lümeu' fi ilmi'l-vaz'”, *el-Mecmû'u'l-Vaz'*; ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016a), 107; Receb b. Mehmed Ali Hacerzade, *Şerhu risale-i cedide ala kavâ'idü'l-vad'ıyye* (İstanbul: yy., 1038), 2.

³⁸ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr İcî, “er-Risâletü'l-vaz'ıyye”, *Mecmû'atu'l-vaz'ıyye* (İstanbul: Safa ve Enver Matbaası, 1311), 79, 80.

³⁹ Yıldırım, *Vaz İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir*, 49, 50.

⁴⁰ Ali Kuşçu, *Unkudü'z-zevâhir*, 172.

⁴¹ Ali Kuşçu, *Unkudü'z-zevâhir*, 176, 195, 196, 205.

⁴² Ali Kuşçu, *Unkudü'z-zevâhir*, 180.

⁴³ Molla Lütüfî, *Metâlibü'l-ilâhiyye*, 152, 153, 154, 210, 211, 212.

Vaz' konusu hakkında yazılan genelde küçük hacimli risalelerde özellikle Ali Kuşçu'nun vâzı, mevzu leh ve mevzu ayrımı çerçevesindeki yaklaşımının bir benzerini görmek mümkündür. Hacerzâde (öl. 1311/1893) ve Eğinli'nin (öl. 1311/1894), vaz' risaleleri sözü edilen eserler arasında gösterilebilir.⁴⁴ Bununla birlikte bazı eserlerde mezkûr taksime ek olarak tevili vaz' yani mecazlarda vaz' konusu ayrı bir başlık altında işlenmektedir.⁴⁵ Her ne kadar ana başlık sayısında farklılık olsa da alt konularda büyük oranda benzerlik bulunmaktadır. Bazı eserlerde ise yukarıda sayılan konular herhangi bir ana başlık olmadan ele alınmıştır. es-Sûri'nin *el-Lumâ*⁴⁶ ve Şibrâvî'nin *el-Minhe*⁴⁷ eserleri bu şekilde yazılmıştır. Dede Cöngi, (öl. 975/1567)⁴⁸ İskenderânî⁴⁹ ve Müderris'in⁵⁰ vaz' risalelerinde ise sadece şahsi ve nevi vaz' konuları ve buna dahil olarak fiil, harf ve isim türlerinin vaz'larının tahlilin yapıldığı görülmektedir.

Bütün bu incelemelerden sonra vaz' risalelerinin temel konusunun şahsi ve nevi vaz' ile bu konular altında fiil, harf, isim ve isim türleri ayrıca mecaz ve nekra lafızların nasıl vaz' olunduğuna dair bilgi ve tartışmaların yapılması olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan sözü edilen konuların mevzu, mevzu leh gibi üst başlıklar altında da incelendiği olmuştur. Önceden belirtildiği üzere vaz'ı gerçekleştiren kimsenin varlığı ve kimliği hakkındaki tartışmalar vâzı konusu altında gerçekleşmiştir. Bazı risalelerde yer alırken diğerlerinde yer almaması mezkûr konunun vaz' ilminin temel konusu değil de onu tamamlayan yan unsuru olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bu konuda yapılan değerlendirmeler ilmin kurucusu İcî sonrası özgün fikirler olmayıp daha çok ilk dönem kelâmî fırkaların görüşlerinin aktarılması olarak gerçekleşmektedir.⁵¹ Ancak bazı eserlerde mezkûr konu içerisinde lafzın ilk anlamından farklılaşarak çeşitli alanlarda (örfi, ıstılâhî gibi) kullanılmasına dair bilgiler de verilmiştir.⁵²

⁴⁴ Hacerzade, *Şerhu risale-i cedide*, 3, 4, 5; Eğinli İbrahim Hakkı Efendi, “,” *Metnun fi'l-Vaz' li'l-Eğinli*, 48.

⁴⁵ Dıcvî, *Hulâsatü ilmi'l-vaz'*, 7; Anter, *İlmu'l-Vaz'*, 46, 47.

⁴⁶ Ebu Bekir es- Sûri, “el-Lümeu' fi ilmi'l-vaz'”, *el-Mecmûu'l-Vaz'*, ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016b).

⁴⁷ Abdülhâlık Şibrâvî, “el-Minhetü'l-ilâhiyyetü fi'l-gavâidi'l-vaz'iyye”, *el-Mecmûu'l-Vaz'*, ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016).

⁴⁸ Dede Cöngi, Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm, “Risâletü'n fi'l-Vaz'”, *el-Mecmûu'l-Vaz'*, ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016).

⁴⁹ Seyyid Muhammed Selim el-İskenderânî, “Safâu'n-nebi' fi ilmi'l-Vaz'”, *el-Mecmûu'l-Vaz'*, ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016).

⁵⁰ Abdülkerim el-Müderris, “et-Tibyânu ve'l-hulâsatü fi ilmi'l-Vaz'”, *el-Mecmûu'l-Vaz'*, ed. Muhammed Yusuf İdrîs (Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016).

⁵¹ Ali Kuşçu, *Unkudü'z-zevâhir*, 180–192; Anter, *İlmu'l-Vaz'*, 23–26.

⁵² Hacerzade, *Şerhu risale-i cedide*, 3; Eğinli İbrahim Hakkı Efendi, “,” *Metnun fi'l-Vaz' li'l-Eğinli*, 48, 49.

Üzerinde ciddi tartışmaların yapılmayıp daha çok betimleyici bilgiler şeklinde ele alınan bu konu, vaz'ı kimin gerçekleştirdiği problemi gibi vaz'ın ikincil konusu olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1. Vaz' Hakkında Yazılan Eserler ve İşledikleri Konular

ESERLER	Konular				
	Şahsi Vaz'	Nevi Vaz'	Mevzu	Mevzu Leh	Vâzı
er-Risâletü'l-vaz'ıyye	X				
Unkûdu'z-zevâhir	X	X	X	X	X
el-Metâlibü'l-ilâhiyye	X	X			
Hulâsatu ilmi'l-vaz'	X	X	X	X	
Metnün fi'l-vaz' li'l-Eğni	X	X	X	X	X
el-Lum'a fi ilmi'l-vaz'	X	X	X	X	
el-Minhetü'l-ilâhiyyetü fi'l-gavâidi'l-vaz'ıyyeti	X	X			
Risâletün fi'l-vaz'i li Dede Cöngi	X	X			
el-Hulâsetü fi'l-vaz'i li Abdülkerim el-Müderris	X	X			
Safâu'n-neb'i fi ilmi'l-vaz' li İskenderânî	X	X			
Şerhu'l-kavâidi'l-vaz'ıyye li Hecerzâde	X	X	X	X	X
İlmu'l-vaz' li Abdukhamid Anter	X	X	X	X	X

2.1. Lafızların Vaz'ına Göre Değerlendirilmesi

Vaz' ilminin üzerinde durduğu konuları genel olarak tespit ettikten sonra vaz' ilmiyle nasıl bir bilgiye ulaşılmaya çalışıldığı ve hangi yollarla gerçekleştiğini ortaya koyabiliriz. Bu bağlamda söz konusu ilmin temel konusunu oluşturan şahsi vaz' konusu ve onun etrafında şekillenen zamir, fiil ve harf gibi lafız türlerinin vaz' ilminde nasıl ele alındığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Öncelikle bu ilmin kurucusu olarak kabul edilen İcî'nin lafızların vaz'larıyla neden ilgilendiğinin cevabının araştırılması gerekmektedir. İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) *Muhtasaru'l-müntehâ* adlı eserine şerh yazan İcî, İbnü'l-Hâcib'in فوq ve ذو gibi zarf ve isimler ile harf arasında işaret ettiği farka itiraz etmiş ve ilk defa harflerin nasıl vaz' olduğuna dair burada görüşünü serdetmiştir. İbnü'l-Hâcib'in itiraza konu olan görüşü ise hem mezkûr zarf ve ismin hem de harflerin tek başlarına anlamlarına delalet etmediği ve yanlarında müteallıklarının da bulunması gerekliliği iken zarflar ve harfler arasındaki farkın; zarfın

aslında vaz'ı itibarıyla anlamca bağımsız olması, harfin ise vaz'ı itibarıyla anlamca bağımsız olmamasıdır.⁵³ İcî ise bu açıklamanın yetersiz olduğunu ifade ederek aslında harflerin vaz'ının⁵⁴ zihindeki karşılığından farklı olduğunu belirterek harfin var olan tanımıyla zihinde meydana gelen anlamını birbirinden ayırmayı teklif etmiştir. Böylece bazı lafızların tanımları ile zihinde meydana gelen anlamlarının farklı olabileceği gündeme gelmiştir ki bu durum burada zikredilecek ve özellikle risalede ele alınan diğer lafız türleri için de geçerlidir.⁵⁵

Bu tür lafızlara mevsul, ismi işaret ve zarfları da eklemek mümkündür. Risalesinde İcî bu lafızların harfler gibi vaz' oldukları anlamlar ile zihindeki anlamlarının farklı olduğunu belirtmiştir. Örneğin هذا lafzı “müfret, müzekker işaret edilen bir varlığa” vaz' olmuşken söz konusu lafzın cümlede kullanıldığında insanın zihninde oluşan şey, bu lafzın vaz' olduğu anlamı olmayıp bizzat işaret edilen (Ahmed, kitap gibi) doğrudan nesne olduğudur. Aslında bu itirazıyla insan zihninin lafzın anlamını nasıl algıladığına dair açıklamalarda bulunan İcî'nin söz konusu açıklamalarını insan tecrübesine dayandırması ise ayrı bir önem arz etmektedir.⁵⁶ Risalede bu tecrübeye dayanan fiil ve harfin kendilerinden haber verilemeyen iki lafız türü olmaları bilgisi diğer bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ne fiile ne de harfe insan zihninde bir bilgi isnad edebilir. Ayrıca zamir, ismi işaret ve mevsullerin zihinde belli bir varlığa işaret edebilmeleri için bazı karinelere (hissî ve aklî işaret gibi) sahip olmaları ve yapılan açıklamaların insan tecrübesi ile sabit olması da bu minvaldedir. Risalede göze çarpan bir diğer husus ise vaz'ın⁵⁷ itibarıyla tartışmaya sebep olacak bazı bilgilerin açıklanmasının yapılmasıdır. Bunlar arasında cins isim ve cins alem, fiil ve harf, fiil ve müştak lafızların vaz'ları arasındaki farkın burada yer alması örnek olarak zikredilebilir.

Daha sonraları yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere vaz' ilminde diğer lafız türlerinin vaz'ının neler olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak söz konusu tanımlarda zihinsel bir sürecin açıklanmasından ziyade önceden yapılan tanımlar doğrultusunda lafızların vaz'ları

⁵³ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, “Muhtasarü'l-müntehâ 1”, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ el-usûlî 1*, ed. Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr İcî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004), 659.

⁵⁴ Burada vaz' ile aslında harfin tanımı kastedilmektedir.

⁵⁵ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr İcî (ed.), *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ el-usûlî 1* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004), 660; Kaplangöz, *Kemaleddin Mes'ud Şirvani'nin Şerhu'r-risaleti'l-vaziyyesi*, 136–141.

⁵⁶ İcî, “Risâletü'l-vaz'iyye”, 79.

⁵⁷ Buradaki vaz' ifadesini de yukarıda olduğu gibi lafzın sözlük anlamı olarak değil de daha teknik bir yaklaşımla tanım olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin müteradif kelimelerin vaz'ı için Molla Lütfi, “bir anlamın cevheri itibarıyla birden fazla lafza vaz' olmasıdır” şeklindeki açıklaması gösterilebilir.⁵⁸ Bu ifadelerden yola çıkarak lafız türlerinin vaz'ları hakkında insan zihninin tecrübesi ile (her ne kadar İcî sonrası bu husus ön plana çıkmamış olsa da) külli kaideler koyma çabası İcî'nin ortaya çıkardığı vaz' ilminin temel unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Vaz' İle İlişkilendirilen İlimler

3.1. Dilbilim

“*Kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri, vb. açısından inceleyen insan bilimi*”⁵⁹ şeklinde tanımlanan dilbilimin, 19. yy. da karşılaştırmalı dil çalışmaları ile başlatıldığı, F. de Saussure'un (ö. 1917) araştırmalarıyla ayrı bir bilime dönüştüğü kabul edilebilir.⁶⁰ Saussure dili, topluma; sözü ise gündelik hayata benzetmiştir. Dilin toplumsal yapı gibi belli kuralları vardır; söz ise gündelik yaşam gibi sürekli değişmektedir. İnsanlar nasıl toplumsal bir yapı içerisinde hareket ediyorsa söz de dil yapısı/gramer içerisinde gerçekleşmektedir. Diğer yönden dilin doğası gereği insanın fiziki, ruhsal pek çok yönüyle alakası bulunmaktadır. Ayrıca insanın sahip olduğu yegâne iletişim aracıdır.⁶¹ Bu hususlar dikkate alındığında dili kendisine konu edinen dilbilimin dilin zikredilen pek çok yönü incelediği görülmektedir. Nitekim Alyaz, fonoloji, morfoloji, anlambilim gibi bilim dallarını bir grup (bu gruba aynı zamanda dilbilimin mikro kısımları denilmektedir), uygulamalı dilbilim, sosyo-dilbilim gibi interdisipliner bilim dallarını ikinci bir grup (bu gruba dahil olanlar ise makro kısım denilmektedir), kuramsal dilbilim, dilbilim tarihi gibi bilimleri de üçüncü bir grup olarak dilbilime dahil etmektedir.⁶²

Dilbilim-Vaz' ilişkisini Molla Lütfi üzerinden inceleyen Cengiz'in, bu ilişkiyi dilin ortaya çıkmasını ve çeşitli lafız türlerinin anlamlarına vaz'ını tahlil ederek ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. İnsanın fitratı gereği iletişime ihtiyaç duyması ve bunu gerçekleştirmek için sahip olduğu “ses” yetisini kullanması, ses tarafından meydana gelen hecelerin kelimelere

⁵⁸ Molla Lütfi, *Metâlibu'l-ilâhiyye*, 18.

⁵⁹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007), 73.

⁶⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 1* (Ankara: TDK Yayınları, 1979), 21; Kâmile İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 92.

⁶¹ Aksan, *Her Yönüyle Dil 1*, 14.

⁶² Yunus Alyaz, “Dilbilim Dersinin İçerik, Amaç ve Kazanımlarına Yönelik Öğrenci Tutumları”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19 (2006), 25, 26.

dönüşmesi böylece dilin ilk nüvesinin meydana gelmesi şeklinde Molla Lütü tarafından ifade edilen, dilin kaynağı hakkındaki görüşlerden yola çıkan Cengiz, söz konusu problemin aynı zamanda dilbilimin de üzerinde tartıştığını ifade ederek dilbilim ile vaz' arasındaki irtibata dikkat çekmektedir.⁶³

Var olan diğer ilişkiyi ise çeşitli lafız türlerinin vaz'ı ile dilbilimin mikro kısmı arasında kuran Cengiz, burada özellikle özel ve cins isimlerle menkul, müşterek anlamlı lafızların vaz'larından bahsetmektedir. Buna göre vaz' ilminin örneğin özel adlar için belirlediği kurallar bütün diller için geçerli olup bu yönüyle modern dilbilimin inceleyeceği konulardan birisi haline gelebilir.⁶⁴ Kurulan iki irtibatı tahlil edecek olursak şunları söylemek mümkün görünmektedir:

1- Dilbilimin mikro kısmında birden fazla alt bilim olduğu ifade edilmişti. Ancak vaz'ları incelenen lafızların özel olarak bu alt bilimlerden hangisi ile nasıl irtibatlı olduğu hakkında yeterli bir açıklama bulunmadığı görülmektedir. Bu durumda akla söz konusu alt bilimlerle varsa vaz' arasındaki irtibatın nasıllığı sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıca özel adların evrenselliğinden yola çıkarak söz konusu lafız türlerinin anlamlarına nasıl yüklendiğinin tartışılacağı hakkındaki iddia ise günümüz dilbilim çalışmalarında çok fazla örneği olmayan bir görüntü arz etmektedir.

2- Bir diğer dilbilim-vaz' ilişkisi, vâzı üzerinden kurulmaya çalışıldığı belirtilmişti. Vâzı konusu İcî öncesinde kelimeler ve felsefe gibi değişik disiplinlerde geniş bir şekilde incelenmiş olsa da İcî sonrası vaz' ilmine dair yazılan sınırlı sayıda eserde bu konuya temas edildiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu yerlerde konuya dair İcî öncesi bilgilerin genel bir özeti verilmesi ile yetinilmiştir. Dolayısıyla vâzı konusu vaz' konuları arasında yukarıda da bahsedildiği üzere ikincil öneme sahip olanlar arasında bulunmaktadır. Sonuç olarak dilbilim-vaz' arasındaki ilişkinin geniş anlamda bulunduğu kabul edilse de özel olarak nasıl meydana geldiğinin açıklanması gerekir.

3.2. Sözcükbilim/Sözlükbilim

Dilbilimin alt bilimlerinden olan sözcükbilim (lexicology), genel olarak sözü ve söz varlığını inceler.⁶⁵ Buna göre bu ilmin bir dili oluşturan birimleri, bunların anlamlarını, birbiri

⁶³ Cengiz, "Molla Lütü Özelinde Dilbilim- Vaz' ilişkisi", 638, 639.

⁶⁴ Molla Lütü, *Metâlibu'l-ilâhîyye*, 641.

⁶⁵ Kaken Ahanov, *Dil Bilimin Esasları*, çev. Murat Ceritoğlu (Ankara: TDK Yayınları, 2008), 78.

ile olan ilişkisini, zaman içerisinde uğradığı değişim ve gelişmeyi incelediği anlaşılmaktadır.⁶⁶ Sözcükbilimin tanımı hakkında birtakım tartışmalar göze çarpmaktadır. Bazı araştırmacılar sözcükbilimi, sözlükbilim (lexicography) ile aynı görmekte ve bu durumu tanımlarında yansıtmaktadır. Nitekim Vardar, sözcükbilimi açık bir şekilde sözlükbilim olarak gördüğünü belirtmekte, yukarıdaki tanıma benzer ifadelerden sonra “*sözlük yapımının kuramsal sorununu ele aldığı*” şeklinde bir cümleyi eklemektedir.⁶⁷ Oysa Aksan (ö. 2010), Jackson ve Akalın gibi araştırmacılar, sözcükbiliminin daha teorik, sözlükbilimin ise uygulamaya yönelik olduğu dolayısıyla sözlükbilimin daha sınırlı bir alanı ifade etmesi gibi sebeplerden ötürü her iki bilim dalını farklı olarak ele almaktadırlar.⁶⁸

Sözcükbilimin bir diğer problemi ise içerdiği konuların net olarak ayrışmamış olmasıdır. Örneğin Ahanov (ö. 1978) ve Jackson, sözcükbilim ile ilgili konuları daha çok anlam üzerinden değerlendirmektedir. Onlar, çok anlamlılık, eş anlamlılık, eş seslilik, zıt anlamlılar ve deyimler şeklindeki alt konularla sözcükbilimi ele almaktadır.⁶⁹ Aksan ise mezkûr bölümü, sözcüklerin anlamından ziyade dilde kullanılan sözcük sayısı, sıklığı, sözcük ölümü, başka dillerden geçen sözcükler, deyimler şeklinde işlemekte, Ahanov ve Jackson’un bahsettiği konuları anlambilimde incelemektedir.⁷⁰

Şayet sözlükbilim ve sözcükbilim birbirlerinden farklı olarak kabul edilirse, Sözlükbilim için sözlük hazırlama yöntemlerini araştıran bilim dalı, şeklinde tarifini yapmak mümkün olacaktır.⁷¹ Sözlükbilimin incelediği alt başlıkların ise daha çok açıklamalı sözlükler, eş anlamlı sözlükler, deyimler sözlüğü gibi sözlük çeşitleri ve faydalandıkları kaynaklar olduğu görülmektedir.⁷²

Sözcükbilimin ilk dönem dil alimlerinince, lafızların anlamlarının ya tafsili ve icmali veya sadece tafsili olarak incelemesi şeklindeki iki farklı yaklaşımından yola çıkan Özdemir, vaz’ ilmini ilk tarife göre sözcükbilimin içerisine dahil ederken, ikinci tarife göre sözcükbilimin

⁶⁶ Şükrü Haluk Akalın, "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (Ankara: TDK Yayınları, 2010), 164.

⁶⁷ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 184.

⁶⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil 1*, 71; Akalın, *Sözcük Bilimi*, "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük", 164; Howard Jackson - Etienne Ze Amvela, *Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology* (London: Continuum, 2007), 9.

⁶⁹ Ahanov, *Dil Bilimin Esasları*, 78-176; Jackson - Amvela, *Words, Meaning and Vocabulary*, 105-134.

⁷⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3* (Ankara: TDK Yayınları, 1982), 15-70, 151-218.

⁷¹ Ahanov, *Dil Bilimin Esasları*, 187.

⁷² Aksan, *Her Yönüyle Dil 3*, 71-86; Ahanov, *Dil Bilimin Esasları*, 187-217.

girişi mesabesinde olduğunu ifade etmektedir.⁷³ Benzer bir yaklaşımı sergileyen Yıldırım, özellikle Ali Kuşçu'nun (öl. 879/1474) vaz' konusunu incelediği konu başlığını göz önüne alarak bu ilmin sözlükbilimin ilkesi mahiyetinde olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Aslında her iki araştırmacının vaz' ilmini ilişkilendirmeye çalıştığı sözcükbilim/sözlükbilimin günümüzde ortaya konulan sözcükbilim/sözlükbilim ile doğrudan irtibatlı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü hem Özdemir hem de Yıldırım mezkûr irtibatı eski dönem dil alimlerinin tanımlarıyla gerçekleştirmişler; modern dönemdeki çalışmalara herhangi bir atıfta bulunmamışlardır. Böyle bir durumda okuyucunun sanki vaz'ın temel konularının adı geçen bilim dallarına girişte veya bizzat bu ilim dallarında okutulup tartışıldığı gibi yanlış bir sonuca ulaşması mümkün görünmektedir. Oysa yukarıda açıkça gösterilen konular arasında vaz' ilminin temel konuları görülmemektedir.

3.3. Göstergebilim

Göstergebilim, F. de Saussure tarafından geliştirilen ve dilin terimler topluluğu olarak değil de göstergelerden meydana geldiği iddiası üzerinden dil hakkında görüşler beyan eden bilim dalıdır. Saussure böyle bir ayrımla dilin sözlüklerde yer alan lafızlar yığını olmadığına dilin, lafız ve anlam arasındaki zihin faaliyetiyle meydana geldiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca dilin sadece lafızlardan ibaret olmadığını lafzın yerine geçebilecek olan reklam tabelası, trafik ışığı, sanat eseri gibi her türlü işaret araçlarında göstergelere dahil olduğunu ifade etmektedir. Gösterge iki unsurdan ve bunların birbiriyle etkileşiminden meydana gelmektedir. Göstergenin ilk unsuru zihinde var olan kavramdır ki buna gösterilen denilir. Örneğin zihinde “suda yaşayan belli bir şekli olan varlık” kavramı gösterilendir. Bu kavrama “b. a. l. i. k” harflerinin sessel karşılığı ise gösteren olarak adlandırılır. Ancak buradaki sessel karşılık fiziksel açıdan değil de zihindeki “balık” imgesi olarak değerlendirilmelidir. Bunun nedeni sessiz bir şekilde “balık” ifadesini okurken bile bu imge ile kastedilen kavrama ulaşılmış olmasıdır. İşte gösterge konuşan ve işiten arasında bir çeşit gösterilen ve gösteren ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁵ Modern dilbilim kurucusu Saussure'un bu açıklamaları Avrupa-Hint dil ailesine mensup diller için geçerli olsa da Sami dil ailesine mensup diller için uygun değildir. Nitekim ra, cim ve mim harflerinden oluşan رَجَمَ/recame lafzındaki harflerin yerleri değişse bile yani مَرَجَ/merace, جَرَمَ/cerame gibi farklı lafızlara dönüşmeler bile aynı veya

⁷³ Özdemir, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık*, 129.

⁷⁴ Yıldırım, *Vaz İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir*, 60.

⁷⁵ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998), 41, 42; Aksan, *Her Yönüyle Dil 3*, 155, 156.

benzer anlamlar vermektedir.⁷⁶ Bu durum Arapça'da "taglib" olarak isimlendirilmektedir. Burada zikredilen hususlar dikkate alındığında Saussure'un açıklamalarının bütün dilleri kuşatmaktan uzak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gösterge temeli üzerine inşa edilen diğer ilkeleri ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Gösterge nedensizdir: Yani gösteren ile gösterilen arasında herhangi bir bağın bulunmaması, gösterilen ile gösterenin toplumsal ittifakı neticesinde göstergenin meydana gelmesi. Göstergenin değişmezliği ilkesi de göstergenin nedensizliği ilkesi ile benzer olarak düşünülebilir.

2- Göstergenin çizgiselliği: Göstereni oluşturan ses ve harflerin sırasına riayet etmek. "Balık" lafzının harflerinde değişiklik yapılarak "kılab" aynı anlamın verilemeyeceği dolayısıyla harflerin zaman çizelgesi doğrultusunda çıkartılması gerekliliği.

3- Göstergenin değişebilirliği: Bu ilke ile Saussure'un kastettiği, dilin fertler olarak değil de toplum içerisindeki genel kabule göre değişebilirliğidir. Nitekim evrak kelimesi önceleri birden fazla kağıt için kullanılırken bugün sadece bir kağıdı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Göstergebilim hakkında bazı eleştiriler söz konusudur. Örneğin ses imgesi ile zihinde meydana gelen kavramın çağrışımsal bir ilişki değil de kendine özgü bir ilişki olduğu iddiası bunlardan biridir.⁷⁷ Yine göstergelerin artzamanlı/tarihsel boyutu göz ardı edilerek eşzamanlı bir incelemeye tabii tutulması da ayrı bir eleştiri konusudur. Genellikle Marksist dilbilimciler tarafından yapılan söz konusu eleştiri lafzın anlamı üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması için tarih içerisindeki değişiminin de bilinmesi gerekliliği hakkındadır.⁷⁸

Göstergebilim ve vaz' ilmi arasındaki bağlantıyı göstermek için kaleme aldığı çalışmasında Bozkurt, genel itibarıyla vaz' ilmi ve göstergebilimin konularını belirtmiş açık bir bağlantı göstermese de göstergebilimin konularının vaz' ilminin konularıyla oldukça benzer olduğunu hatta Saussure'un teorisinin İcî'ye dayanmış olma ihtimalini ifade etmiştir.⁷⁹

Temel olarak bakıldığında vaz' ilmiyle göstergebilim arasında iddia edildiği kadar bir benzerliğin olmadığını belirtmek gerekir. Her ne kadar İcî'nin lafız anlam arasındaki süreç

⁷⁶ Her üç lafızda bozukluk ve fesatlık gibi anlamlara gelmektedir bk: Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi Mahzûfi, (Dâru mektebeti'l-hilâl, t.y.), "çrm", 6/119.

⁷⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil* 3, 156.

⁷⁸ Ahanov, *Dil Bilimin Esasları*, 71, 72.

⁷⁹ Bozkurt, *Vaz' İlmi ve Ferdinan De Saussure'de Göstergeler*, 56, 57.

dahil ettiği zihinsel süreci Saussure'un göstergelerinde de görmek mümkün olsa da yapısal açıdan önemli iki farkın olduğu da aşıkardır. Bunlardan ilki İcî'de ele alınan zihinsel sürecin lafız ve anlam arasındaki düşünce boyutuyla alakalı olmasıdır. Nitekim o, ismi işaretin vaz'ındaki zihinsel süreci هذا lafzının vaz'ını örnek göstererek açıklamaya çalışmıştır. Buna göre mezkûr lafız zihinde önceden "işaret edilen müfret, müzekker şahıs" kavramı şeklinde küllî olarak bulunduğunu (ki bunun için âletü'l-vaz' terimini kullanmaktadır) ifade etmiştir. Cümle içerisinde kullanılan bu lafzın ise zihinde âletü'l-vaz' ile irtibatlandırılıp küllî mefhumun fertlerinden birisiyle anlamlandırıldığını belirtir.⁸⁰ Oysa Saussure'deki zihinsel süreç daha çok fiziksel olarak irdelenmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi ses imgesiyle (seslerin farklılaşması gibi) zihindeki kavram arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Diğer bir fark vaz' ilminde incelenenlerin bazı lafız türleri olmasıdır. Fakat Saussure bütün lafızlar hatta lafızları da aşarak bütün işaretler üzerinden teorisini inşa etmektedir. Ayrıca göstergelerin diğer dil ekollerine karşı olarak sadece eşzamanlı olarak incelemesi iddiası ise tamamen modern dönem problemleriyle alakalıdır. Bu açılardan bakıldığında vaz' ilmi ile göstergebilim arasında büyük bir benzerliğin olduğunu iddia etmek zor olacaktır.

Sonuç

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli unsur onun dil vasıtasıyla birbiriyle iletişime geçmesidir. Bu sebepten ötürü dil üzerine insanlık tarihi boyunca farklı açılardan pek çok çalışmalar yapılmıştır. Bu ürünlerden bir tanesi de lafız ve anlam arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışan vaz' ilmidir. Bu ilmi İcî'nin *er-Risâletü'l-vaz'ıyyesi* ile başlatmak gerekir. İcî sonrası yapılan çalışmalar söz konusu risalenin belirlediği kıstaslar üzerinden devam ettiği görülmüştür. Buna göre vaz' ilmi, bazı lafız türlerinin insan zihnindeki düşünüş şekline göre nasıl vaz' olduğuna dair araştırmalarda bulunmaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda modern dilbilim, sözlükbilim, sözcükbilim ve göstergebilim ile vaz' ilmi arasında çeşitli irtibatlar kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Dilbilim son yüzyılda dil üzerine yapılan çalışmaların genel adı olarak kabul edilmiştir. Bu itibarla pek çok alt bilimden oluşmaktadır. Özellikle dilbilim ve vaz' ilmi arasındaki irtibatın dilin nasıl var olduğu üzerinde yapılan tartışmalar üzerinden kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Oysa söz konusu tartışmanın vaz' ilminin tartıştığı temel konulardan olmadığı görülmektedir. Dilbilim-vaz' ilmi arasındaki bir diğer ilişki ise vaz' ilminin belirlediği örneğin özel isimler hakkındaki kurallardır. Bu kuralların evrensel olması bu iki ilim arasında bir

⁸⁰ İcî, "Risâletü'l-vaz'ıyye", 79.

irtibatın olabileceğini düşündürse de bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin vaz' ilmi temel olarak anlamların küllî ve cüzîliği üzerinden kurgulanmıştır. Ancak modern dönemde küllî ve cüzî ayrımı çok fazla dikkate alınmamaktadır. Bu durum, modern dönem dilbilim çalışmaları ile vaz' ilminin doğrudan nasıl irtibatlandırılması gerekliliği sorununu karşımıza çıkarmaktadır.

Benzer bir durum sözlükbilim, sözcükbilim ve vaz' ilmi arasında da geçerlidir. Söz konusu irtibatın eski dönem dil alimlerinin sözlükbilim, sözcükbilim tariflerinden yola çıkılarak yapıldığı anlaşılmıştır. Oysa modern dönem sözcüklük, sözlükbilim çalışmalarında vaz' ilminin konularıyla benzer bir çalışma yapıldığı görülmemektedir.

Mezkûr modern ilimler arasında vaz' ilmi ile en fazla irtibatlı olanın göstergebilim olduğu kabul edilebilir. Özellikle lafız-anlam ilişkisi açısından zihni faaliyetlere işaret etmesi bu benzerliklerdendir. Ancak söz konusu ilmin zihni faaliyetlerle kastettiği ile vaz' ilminin kurguladığı zihin faaliyeti oldukça farklıdır. Ayrıca vaz' ilminin göstergebilim gibi bütün lafızların oluşumu hakkında ortaya koyduğu bir görüşü bulunmamaktadır. O, genel olarak lafız türleri hakkında bilgi vermektedir. Sonuç olarak modern dönem dilbilim ve bu bilimin alt bilimlerinin lafızları ele alma şekli ile vaz' ilmi büyük oranda farklılık arz etmekte, bu sebepten ötürü modern dilbilim ve türevleri ile farklı zeminlerde incelenmesi daha uygun gözükmemektedir.

Kaynakça

- Ahanov, Kaken. Dil Bilimin Esasları. çev. Murat Ceritoğlu. Ankara: TDK Yayınları, 2008.
- Akalın, Şükrü Haluk, "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük". Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. 698/162-169. Ankara: TDK Yayınları, 2010.
- Aksan, Doğan. Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 1. Ankara: TDK Yayınları, 1979.
- Aksan, Doğan. Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3. Ankara: TDK Yayınları, 1982.
- Ali Kuşçu, Alâeddin Ali b. Muhammed. 'Unkudü'z-zevâhir fi's-sarf. thk. Ahmed Affî. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 2001.
- Alyaz, Yunus. "Dilbilim Dersinin İçerik, Amaç ve Kazanımlarına Yönelik Öğrenci Tutumları". Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 19 (2006), 23-44.
- Anter, Abdulhamîd. İlmu'l-Vaz'. Kuveyt: Dârü'z-Zâhiriyye, 2017.

- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. et-Takrîb ve'l-irşâd: es-Sagîr. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Bayrakdar, Mehmet. Islâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 14. Basım, 2020.
- Bozkurt, Çetin. Vaz' İlmi ve Ferdinan De Saussure'de Göstergeler. İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Cengiz, Mehdi. Dilde Kesinlik Sorunu Anlatabilmenin İmkânı. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Cengiz, Mehdi. "Molla Lütüfî Özelinde Dilbilim- Vaz' İlişkisi". Marife Dini Araştırmalar Dergisi (2021). <https://doi.org/10.33420/marife.894205>
- Dede Cöngi, Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm. "Risâletü'n fi'l-Vaz'". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 195-197. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016.
- Dicvî, Yûsuf ed-. Hulâsatü ilmi'l-Vaz'. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1920.
- Ebû Nasr el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-'ilm li'l-melâyîn, 1407/1987.
- Eğimli İbrahim Hakkı Efendi. Metnun fi'l-Vaz' li'l-Eğimli. "Meşihat Müsteşarı Eğimli İbrahim Hakkı Efendi'nin Vaz' İlmine Dair Risalesinin Tahkik ve Tahlili". nşr. Musa Alak. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25 (2011), 29-76.
- el-İskenderânî, Seyyid Muhammed Selim. "Safâu'n-nebi' fi ilmi'l-Vaz'". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 229-233. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016.
- el-Müderrîs, Abdülkerim. "et-Tibyânu ve'l-hulâsatü fi ilmi'l-Vaz'". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 203-215. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016.
- Evmeş, Adem. "Ebherî'nin Hidâyetü'l-hikme ve İsâgûcî İsimli Eserlerinin Mantık Konuları Bakımından Karşılaştırılması". Tokat İlmîyat Dergisi 8/2 (2020).
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. Tehzîbu'l-luğa. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'ihyâi't-türâsî'l-'Arabî, 2001.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ et-Türkî. Kitâbü'l-Hurûf. thk. Muhsin Mehdî. Beyrut: Dâru'l-meşrik, 1986.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. el-Müstasfâ. thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfi. Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.
- Hacerzade, Receb b. Mehmed Ali. Şerhu risale-i cedide ala kavâ'idi'l-vad'iyye. İstanbul: yy., 1038.
- Hamdullah, Arvas. “Kelâm'da “Ta'lîm-i Esmâ”: Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi”. KADER Kelam Araştırmaları Dergisi 2 (2020), 500–538.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî. el-Hasâ'is. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Beyrut: Âlimü'l-kütüb, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfi'î. Lisânü'l- 'Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. “Muhtasarü'l-müntehâ 1”. Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ el-usûlî 1. ed. Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr İcî. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004.
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr. “er-Risâletü'l-vaz'iyye”. Mecmû'atu'l-vaz'iyye. 79–80. İstanbul: Safa ve Enver Matbaası, 1311.
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr (ed.). Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ el-usûlî 1. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004.
- İmer, Kâmile vd. Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İsferâyînî, Ebû İshâk İsmüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Arabşah. İsmâ 'ale'l-Vaz'iyye. İstanbul: yy.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen. Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, t.y.
- Jackson, Howard – Amvela, Etienne Ze. Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. London: Continuum, 2007.
- Kahraman, Ferruh. “Tefsîrde Kitab-I Mukaddesin Tahrîfi Meselesi: I (Tahrîf Kelimesi Bağlamında)”. Erişim 3 Şubat 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263789>
- Kahraman, Ferruh. “Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi”. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (2021), 355–384.

- Kaplangöz, Zahit. Kemaleddin Mes'ud Şirvani'nin Şerhu'r-risaleti'l-vaziyyesi ve Mir Ebu'l-Beka b. Abdalbaki'nin Haşiyesi (Tahkik ve İnceleme): Değerlendirme. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kutbüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Kutbüddîn Muhammed b. Muhammed et-Tahtani er-. Levâmi'u'l-esrâr şerhu Metâli'u'l-envâr fi'l-mantık mea ta'likâti es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî 1. thk. Usâme es-Sâidî. Kum: Menşûrâtu zevî'l-kurbâ, h.1395.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur. Te'vîlâtü ehli's-sünne. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Molla Lütî, Lütfullah b. Hasan et-Tokâdî. el-Metâlibu'l-ilâhiyye fî mevzû'âtî'l-ulûmi'l-lugaviyye. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Özdemir, İbrahim. İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık: Vaz' İlminin Temel Meseleleri. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Peker, Hidayet. "İbn Hazm'ın İlimler Tasnifi". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/1 (2009), 319-329.
- Pezdevî, Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed el-. Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl). Karaçi: Matbuatu Cavid, t.y.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh. thk. Taha Câbir Feyyaz el-Alvâni. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. Mefâtîhu'l-ğayb. Beyrut: Dâru ihyâi'l-türâsi'l-Arabî, 1420.
- Saussure, Ferdinand de. Genel Dilbilim Dersleri. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed. Miftâhü'l-ulûm. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1987.
- Semerkandî, Ebû'l-Kâsım b. Bekr el-Leysî es-. Şerhu'r-Risâleti'l-Adudîyye fî ilmi'l-Vaz'. Critical ed. Muhammed Zennun Yunus Fethi. Amman: Darü'l-Feth, 2016/1437.
- Sönmez, Mustafa. "Kelamcılara Göre "Dillerin Kaynağı" Problemi İle İlgili Tartışmalara İlişkin Bir Değerlendirme". KADER Kelam Araştırmaları Dergisi 8/1 (2010), 183-210.
- Sûrî, Ebu Bekir es-. "el-Lümeu' fî ilmi'l-vaz'". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 107-114. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016a.
- Sûrî, Ebu Bekir es-. "el-Lümeu' fî ilmi'l-vaz'". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 107-114. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016b.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. el-İktirâh fî ilmi usûli'n-nahv. nşr. Abdulkhakim Atiyye. Şam: Dârü'l-Beyrûtî, 2006.
- Şahin, Tahir Erdoğan. "Bilimlerin Sınıflandırılması". Eğitim Dergisi. Erişim 15 Temmuz 2022. <https://www.egitirim.gen.tr/bilimlerin-siniflandirilmesi/>
- Şibrâvî, Abdulhâlık. "el-Minhetü'l-ilâhiyyetü fi'l-gavâidi'l-vaz'iyye". el-Mecmûu'l-Vaz'. ed. Muhammed Yusuf İdrîs. 115-141. Ürdün: Dârü'n-nûru'l-mübîn li'n-neşri ve't-tevzi', 2016.
- Taşköprizade Ahmed Efendi, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi. Miftâhü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fî mevzû'âti'l-ulûm. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985.
- Vardar, Berke. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007.
- Yıldırım, Abdullah. Vaz İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir/Alî Kuşçu (İnceleme - Değerlendirme). İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Determining the Place of Wağ in the Science Classification

Res. Asst. Dr. Zahit Kaplangöz

Extended Summary:

There are some important reasons for classifying the sciences. For example, in this way, an understanding of the inter-science unity will be provided. However, the situation in question depends on revealing the difference in knowledge areas. It is not possible to integrate the elements in which the difference is not clearly revealed and therefore cannot be classified. In classifications, it is necessary to try to take into account the study subjects, qualities, and methods of sciences. In this respect, it is seen that there is an attempt to establish a connection between the science of wağ and modern linguistics and its subunits of lexicology, lexicography, and semiotics. In this article, the alleged connections between these branches of science and the science of wağ will be examined. In this study, the discussions about the concept of wağ made before İcî will be discussed. Then, after it becomes an independent science, information about the subject and methods of vaz will be given. For this purpose, the contents of ten works written on the science of wağ will be revealed, so that the main and secondary subjects of the science of wağ will be determined. Afterwards, it will be shown with examples how the meanings of the types of words examined by the science of wağ are given. In the second part, brief information will be given about linguistics, lexicology, lexicology, and semiotics, which are the subject of the claim, and the similarities and differences between them will be pointed out.

One of the linguistic studies that developed in the natural course of the classical period Islamic thought tradition is the science of waḍ. In short, the science of waḍ, which tries to explain the relationship between utterance and meaning, examines how certain types of utterance are attributed to their meanings. The science of waḍ is one of the last sciences to emerge as an independent science in the Arabic language. Especially in the 8th century, it started to become an independent science with the work of Aḍud al-Dīn al-Ījī's called *er- Al-Risālah al-waḍ'iyyah*. However, the concept of waḍ has been studied under different subject headings in different sciences such as fiqh, kalam, tafsir, and philosophy before Ījī. The definition and division of words in the science of fiqh, the origin of the language in the sciences of kalam and philosophy, and the falsification of the meanings of words in the science of tafsir are the subjects in which the concept of waḍ is examined. The discussions made here have been a reference to the studies on the science of waḍ after Ījī. It is possible to say the following about the subjects of 12 works written on the science of waḍ in different periods: These are about how the meanings of verbs, letters and nouns are loaded. As stated before, the discussions about the existence and identity of the person who performed the waḍ took place under the subject of the waḍi. The fact that it is included in some treatises but not in others reveals that this subject is not the main subject of the science of waḍ but a complementary element of it. As a matter of fact, the evaluations made on this subject are not original ideas after Ījī, the founder of science, but rather the transfer of the views of the first period theological sects. The science of waḍ tries to reveal the meaning of the word as perceived by the human mind. It is of particular importance that he bases his explanations on the human experience.

In the studies conducted in recent years, it is seen that various connections have been tried to be established between modern linguistics, lexicology, lexicology and semiotics and the science of waḍ. Linguistics has been accepted as the general name of the studies on language in the last century. In this respect, it consists of many sub-sciences. In particular, it has been seen that the connection between linguistics and the science of waḍ has been tried to be established through the discussions on how language exists. However, it is seen that the discussion in question is not one of the main issues discussed by the science of waḍ. Another relationship between linguistics and the science of waḍ is the rules about proper names, for example, determined by the science of waḍ. Although the universality of these rules suggests that there may be a connection between these two sciences, it also brings some problems. For example, the science of waḍ is basically built on the universal and partiality of meanings. However, in the modern period, the distinction between the universal and the partial is not taken into account. This situation confronts us with the question of how the modern period linguistics studies should be directly connected with the science of waḍ. A similar situation is also valid between lexicography and the science of waḍ. It was understood that the mentioned relationship was made on the basis of the lexicological descriptions of the ancient language scholars. However, in the modern period of lexicography studies, it is not seen that a similar study has been made with the subjects of the science of waḍ. Among the aforementioned modern sciences, it can be accepted as semiotics, which has the most connection with the science of waḍ. It is one of these similarities that it pointing to mental activities especially in terms of word-meaning relationship. However, what the science in question means by mental activities and the mental activity that the science of waḍ construct is quite different. In addition, the science of waḍ does not have an opinion about the formation of all words like semiotics. He gives information about the types of words in general. As a result, modern linguistics and the way the sub-sciences of this science deal with the words and the science of waḍ differ greatly, for this reason, it seems more appropriate to examine it on different grounds with modern linguistics and its derivatives.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Waḍ Science, Classification of Science, Linguistics, Semiotics